

SKALNÍ SÍDLIŠTĚ SLOUP

FRANTIŠEK GABRIEL - KAMIL PODROUŽEK

ÚVOD

V severočeském regionu, v okrese Česká Lípa, leží na katastru obce Sloup skalní suk s četnými stopami osídlení. Ačkoliv ty písemné prameny, které o skalním suku pojednávají zcela jednoznačně, užívají pro lokalitu výhradně jméno Einsiedlerstein, spojuje historická literatura již od poloviny 19. století stopy osídlení s hradem Sloupem, který podle tradice později využili jako své sídlo poustevníci.

Abychom naznačili problematičnost literaturou obecně přijímaného modelu, předkládáme rekonstrukci celé sídelní struktury na katastru vesnice Sloup, jak vyplývá z literatury, pramenů a stávající terénní situace.

Obr. 1: Letecký pohled na skalní suk u Sloupu (foto R. Kursy).

MODEL SÍDELNÍ STRUKTURY

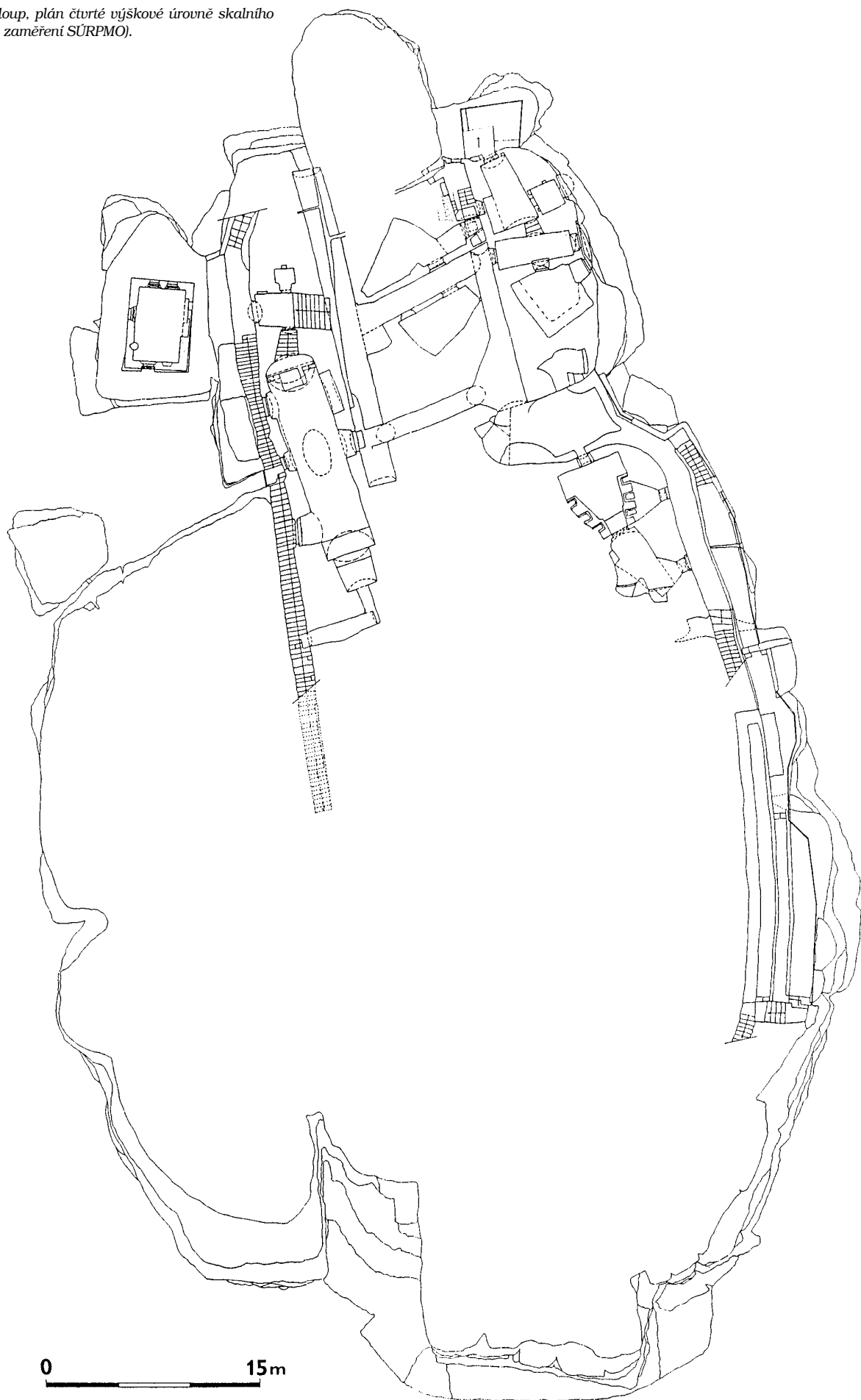
Sídelní struktura Sloupu a jeho bezprostředního okolí sestává z několika bodů. Základním z nich byla nepochybně vesnice, která nejspíše od středověku ležela podél cesty z Lipé, dnešní České Lípy, do Žitavy. Pouze hypoteticky jí připisujeme hluboký úvoz, klesající od jihozápadu jižní hranou terénu až k okraji bažinatého údolí Dobranovského potoka. Cesta pak asi pokračovala při okraji bažiny k východu a po jejím překročení vstupovala do vesnice. Sloup je typickou lánovou vesnicí o délce historického jádra asi 1 km. Její zástavba se rozkládala na svazích údolí Dobranovského potoka. Po západním okraji intravilánu vesnice, za humny jednotlivých usedlostí, obíhala nepochybně cesta, ke které přisedala na horní hraně údolí i dominanta vesnické zástavby v podobě kostela sv. Kateřiny. Dálková komunikace do Cvikova a dále do Žitavy procházela dnem údolí a překonávala přítoky Dobranovského potoka i jeho ramena.

Další významný bod osídlení leží západně od jižního konce vesnice, na pravobřeží Dobranovského potoka. Regionální literatura (posledně Kol. autorů 1998, 17) sem lokalizuje nevelké panské sídlo, rozkládající se na poloostrově, jen několik desítek metrů severně od skalního suku, kterému se budeme věnovat dále. Vznik sídla je dovozován z listiny, která jmenuje k roku 1562 „*nový dům na zámku Sloupu*“. Zatímco za „*zámek Sloup*“ považuje literatura středověký hrad na skalním suku, „*nový dům*“ chápe jako nové sídlo, založené nedlouho před rokem 1562 na zeleném dr-

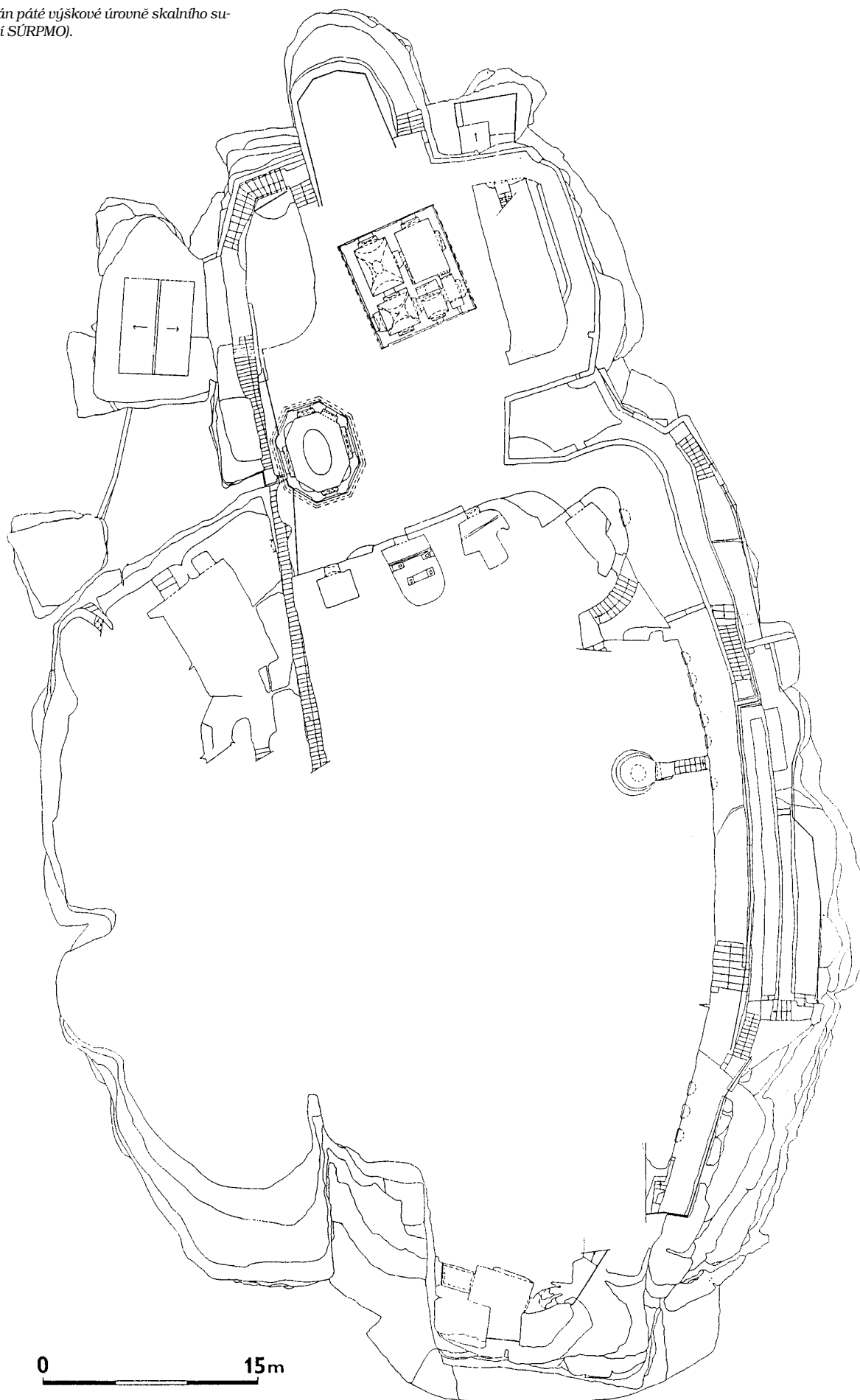
nu. S ním pak spojuje i mladší písemné prameny, které hovoří o zámku a jeho přestavbách. V majetku šlechty zůstal tento „*nový dům*“ až do roku 1733, kdy Josef Maxmilián Kinský asi dostavěl nad vesnicí u kostela sv. Kateřiny barokní zámek (Muk 1989). Počáteční podobu „*nového domu*“, ať již pochází z jakékoliv doby, neznáme. Předpokládá se, že vznikl na poloostrově a využíval okolní terén jako přirozené ochrany. Současně však bažina omezovala rozlohu sídla, což nepochybně vedlo k jejímu zasypávání v okolí poloostrova s historickým jádrem. Tyto úpravy asi započaly nejpozději na počátku 17. století a umožnily rozšíření zástavby. O její podobě v těchto místech nás informuje ikonografie, zachycující stavby ještě před požárem. Z nich se do současnosti dochovaly pouze pozdně renesanční a zcela zasypané brány, poskytující jen velmi málo informací o rozsahu a podobě „*nového domu*“. Naznačují, že lokalita se na počátku 17. století obracela přístupovou komunikací k východu, snad do dvora před jádrem. Dvůr, jak naznačují i starší plány, lemoval cestu směřující severovýchodně k západnímu obvodu vesnice Sloup. Soustavně probíhající bezohledná likvidace lokality již asi mnoho nových poznatků získat nedovolí a bude nutné přijmout všechny rekonstrukce jako hypotézy.

Značný zásah do terénu přineslo nedatované budování rybníků. Při této aktivitě mohlo dojít k přeložení dálkové cesty od České Lípy, která po sestoupení do údolí pokračovala dále po hrázi horního rybníka a po překročení inundačního terénu se asi opět otočila k východu, aby navázala na

Obr. 2: Sloup, plán čtvrté výškové úrovně skalního suku (dle zaměření SÚRPMO).

Obr. 3: Sloup, plán páté výškové úrovně skalního su-
lu (dle zaměření SÚRPMO).

starou cestu ve vesnici. Tam postupně přibyla i zástavba v údolí, zakládaná nejspíše od baroka domkáři.

Do let 1730 - 1733 datuje literatura (Muk 1989) zbudování další důležité lokality na katastru Sloupu - barokního zámku. Rozložil se na několika lánech, náležejících pravděpodobně poplužnímu dvoru. Spolu s farou a další zástavbou vymezily u kostela, znovu postaveného v baroku, obdélné náměstí. Mezi zámeckým cour d'honneur a náměstím procházela stará cesta, obíhající humna na západní straně vesnice. To zvýšilo její význam a vedlo pravděpodobně k jejímu přímému propojení s dálkovou komunikací od jejího přechodu po hrázi k zámku. Nové řešení vytlačilo starou cestu v ose vesnice a dalo vzniknout nepřehlednému komunikačnímu systému, před polovinou 19. století rozšířenému ještě o novou silnici, vedoucí podél jihozápadní strany zámecké zahrady do Nového Boru.

Poslední významná lokalita leží na skalním suku západně od jižního konce vesnice a nedaleko od poloostrova s „novým domem“. Nejstarší osídlení zde datují archeologické výzkumy při patě skalního suku do pravěku (Waldhauser 1971). Funkci lokality ani její podobu v této době archeologické výzkumy neodkryly. Kontinuální osídlení, jak ukazují nálezy, započalo až na sklonku 13. století a, přičteme-li k němu také užití lokality jako turistické atrakce, pokračuje s případnými krátkodobými přerušeními až do současnosti. Její funkci v jednotlivých časových horizontech povětšinou pouze popisujeme ze starší literatury. Platí to především o spojení lokality se středověkým hradem, které asi jako první předložil W. Ch. Rubesch (1831, 15) a po něm jej opakují i další (např. Mikovec 1856¹⁾; Sedláček 1923). Východiskem pro dataci lokality se stalo modelování její funkce, které probíhalo v několika krocích. První z nich se zaměřil na interpretaci funkce jednotlivých reliktů, druhý pak na hledání funkce skupin, ve kterých se reliktů vzájemně logicky spojují. Třetí krok směřuje k vytvoření hypotézy o funkci celé lokality. Současně nabízí stratigrafická pozorování relativní datace jednotlivých funkcí. Teprve takto modelovaný vývoj osídlení skalního suku spojujeme s doklady v písemných pramenech, které dovolují více či méně přesné datování absolutní.

Uvedeným postupem sice můžeme dospět k více modelům vývoje, uvádíme však vždy pouze model optimální. Podle něho dělíme osídlení do pěti časových horizontů, které dovozujeme z jednotlivých etap stavebního vývoje, odrážejících změny funkce lokality. První časový horizont osídlení za-

Obr. 4: Sloup, relikt středověkého objektu na západní straně horního plató skalního suku (foto R. Kursal).

hrnuje všechny středověké stavební aktivity a končí před zahájením první stavební etapy baroka. Tu již řadíme do druhého horizontu osídlení (1679 - 1699). Na počátku třetího horizontu (1700 - 1785) pak registrujeme započetí druhé barokní etapy. Zahájení klasicistní stavební etapy uvozuje čtvrtý časový horizont osídlení (1786 - 1831). Od roku 1831 probíhá poslední, pátý horizont novodobé stavební etapy. Základní znaky stavebních etap, jejich modely, z nich dovozané funkce, stejně jako datování, předkládáme v následujících kapitolách.

TERÉNNÍ SITUACE LOKALITY

Skalní suk vystupuje nade dno údolí Dobranovského potoka, vymezené na pravobřeží jen pozvolna se zdvínající terénní vlnou, kterou prořezává severně od skalního suku bezejmenný pravobřežní přítok. Vodoteč sice dnes ústí do Hradního rybníku, původně se však nepochybně rozlévala do bažinaté nivy. Na rozdíl od pravobřeží stoupá opačná strana údolí ostře na relikt skalní plošiny, vyvrátné kupou Slavíček. Jejím reziduem je i studovaný skalní suk.

Terénní tvar z pískovce, usazeného v conicku, dělí vertikální spáry do bloků typické kvádřové odlučnosti. Spáry, orientované přibližně ve směrech východ - západ a sever - jih, zaplnil částečně půdní kryt, užívaný hojně vegetací především na horním plató. To tvoří oválná plocha s osami 100 × 60 m ve výšce 32 m nade dnem údolí (286 m n. m.). Od okrajů spadají více méně svislé skalní stěny. Na jižní straně jsou vcelku kompaktní, nebo povětšinou dělené úzkými spárami. Východními a západními stěnami se rozevírá řada širokých spár. Bizardně působí severní stěna. Její rozvolnění způsobilo nejen rozdělení skály spárami, ale i destrukce některých bloků. Tím také vznikl ve skalním suku prostor („dvůr“), otevírající se k severu. Jen částečně jej kryje jeden z dochovaných skalních bloků. Podloží tohoto prostoru tvoří neodvětráný pískovec v úrovni převyšující asi o 8 m patu vypreparované skály, kterou však dnes pře-

1) Autor upozorňuje na nevědomost o hradě na skalním suku:

„... z blízka i z daleka přicházející obdivovatelé, kteří pro poustevnu, ... větším dílem na starý hrad Sloup čili Pirkštejn zcela zapomínali, ... Ba ještě nyní slyšíte jen o Einsiedleršteinu mluvíti, o starém hradě pak málo kdo více zpomíná.“ (Mikovec 1865, 157).

Obr. 5: Sloup, interiér lodě a presbytáře barokního kostela (foto R. Kursy).

krývá spadový kužel písku a pískovce z opadu suku. Kužel různé výšky dosahuje až 8 m. Archeologický výzkum spadového kuželu na severní straně datuje jeho usazení až do novověku (ústní sdělení Mgr. Peši). Podle tohoto poznatku a starších terenních situací se zdá, že patu skály obíhal až někdy do 19. století s největší pravděpodobností nižší násypový kužel, rozplavený vodou do víceméně rovné plošiny. Tu rekonstruujeme jako ostrov, vystupující z bažiny, kterou protékala ramena obou vodotečí. Do ní také vbíhal od severního břehu směrem ke skalnímu suku nevelký poloostrov.

Horizontálně dělí osídlení skalní suk do 6 výškových úrovní. Nejnížší, 1. výškovou úroveň vede řez v patě skalního suku. Další, 2. úroveň udává řez ve výšce 300,00 m n. m., 3. úroveň ve 306,00 m n. m., 4. úroveň ve 309,00 m n. m., 5. úroveň ve 312,00 m n. m. a konečně 6. úroveň, která je horizontem horního plátů, ve 315,00 m n. m.

První horizont osídlení

Při sledování reliktní architektury na skalním suku převažují především stavební aktivity novověké. Menší četnost středověkých objektů však nezavinilo jejich „překrytí“ novověkými stavebními záměry. Spíše se zdá, že středověká zástavba nebyla tak velká. Je ovšem třeba upozornit i na obtížnost datace jednotlivých reliktních, vázaných převážně pouze na stopy technologie sekání. Za typický znak středověkého sekání v pískovcovém podloží považujeme trhání skály. To se projevuje delšími a hlubšími záseky špičáku, jejich hustota však je menší než u sekání mladších. Tyto hrubé úpravy skály však asi nedovolují jednoznačné datování do doby středověku. Nelze vyloučit jejich uplatnění i v mladších obdobích, především v renesanci a nejspíše ještě také v baroku. Platí to především u objektů, které plnily zásobovací nebo výrobní funkci. Před problémem nás staví rovněž úprava skalních stěn na hradě Frýdštejně, kde část záseků po trhání skály upravily pečlivě přisekané úseky (Gabriel - Ebel 1993). Jako pravděpodobné pro datování do středověku se jeví stopy po trhání skály v objektech nepravidelných půdorysů, výrazně oblých koutů a zvlněných stěn. Ani v těchto případech však není datace jednoznačná a vždy musíme situaci hodnotit případ od případu.

Na základě hodnocení podle uvedených kritérií řadíme ke

středověké stavební aktivitě dva typy reliktních a jeden typ objektů. První typ souvisí s budováním objektů, které nebyly zahloubeny do skalního podloží. Druhý typ reliktních zanechaly objekty, které se částečně zahlubovaly do podloží, náležely však k nějakému nadzemnímu objektu. Objekty dělíme do dvou podtypů. U prvního mohla zahloubenou část doplnit část nadzemní, druhý se neváže na žádnou nadzemní konstrukci.

V prvním typu zjišťujeme různé horizontální či vertikální dráhy a kapsy, náležející dvěma konstrukcím. První z nich náleží opevnění, které bylo založeno především na přírodní podobě vysokých a svislých či mírně převislých skalních stěn. Nutnost umělého opevnění si vyžádalo pouze několik míst. Zcela ojedinělé je prozdění jižní spáry zdívkou z kvádrů se zaoblenými hranami. Struktura zdívk se několikrát mění, a dokládá tak i mladší opravy. Stopy dřevěných konstrukcí zjišťujeme jednak na západním okraji hor-

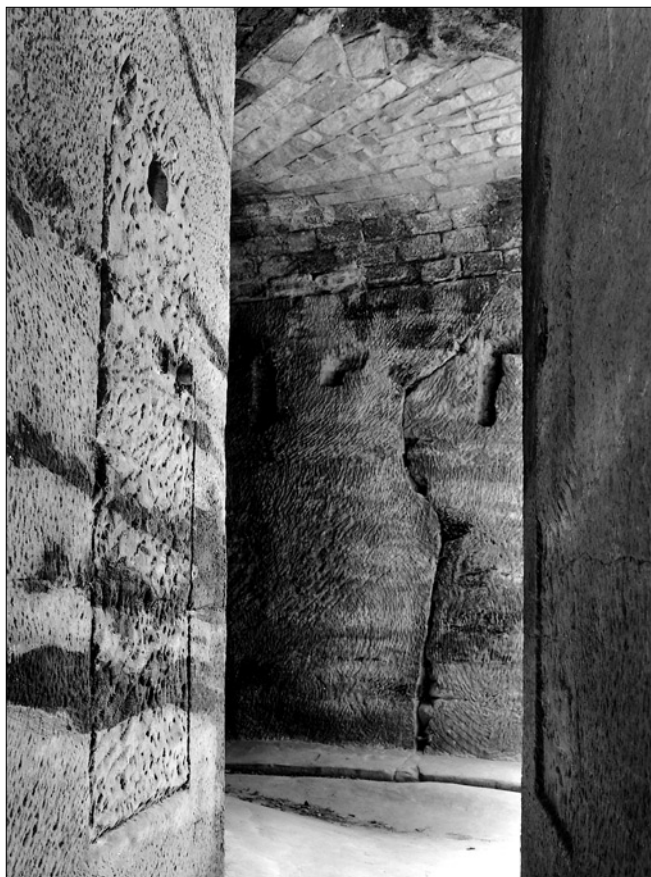
ního plató, jednak v tzv. Švédské spáře na západní straně suku. Druhou konstrukci považujeme za vertikální komunikaci. Nastupovala z prostoru, nazývaného dnes „dvůr“ a stoupala ke spáře, vedoucí k západu na horní plató. Z vnějšku „dvůr“ pravděpodobně zpřístupňovala sekáním v horní partii upravená spára na západní straně. Vedle této úpravy a dřevěné konstrukce nástupu na horní plató asi „dvůr“ nabízel ve středověku již asi pouze studnu.

Druhý typ reliktů je typický tím, že jej nekryjí skalní stropy, takže předpokládáme budování nadzemní stavby nad reliktem. Na lokalitě registrujeme čtyři polozahloubené zbytky uvedeného typu při západním a severním okraji horního plató. Nad hranou západní stěny „dvora“ vymezuje zahloubený relikt obdélnou dispozici objektu se dvěma nikami ve východní stěně, dnes otevřenými erozí skály do stěny dvora. Přístup do reliktu snad dovolovala vstupní šíje od západu. Ze severovýchodního kouta vychází k severu 0,5 - 0,6 m široký a 1,6 m hluboký žlab, vysekaný do skály. Další stejný relikt vyběhá ze severní stěny přístupové spáry do vstupní šíje. Stejně relikt, typické svoji malou šířkou, registrujeme i na středověkém sídlišti v předpolí hradu Valečova (okr. Mladá Boleslav). Jejich funkci neznáme, s ohledem na šířku se však zdá, že je můžeme vyloučit z komunikačního systému. Ze sousedního reliktu se dochovala pouze část jižní a východní stěny, v koutě narušené mladou komunikací z předchozího reliktu. Řešení zbylých úseků není patrné a uniká nám i povědomí o vstupu do zahloubené části objektu. Neznáme ani vztah ke zdivu na jíl, jehož destrukce leží západně. Středověku však pravděpodobně náležely dvě v jižní stěně vysekané značky. Stejně špatně se dochoval i relikt objektu při hraně západní stěny. Od jeho severovýchodního koutu dnes evidujeme pouze krátké úseky severní a východní stěny. Druhou z nich doplňuje nevelká nika, vysekaná do stěny snad na uložení lampičky u vstupní šíje, vedené jen místy přisekanou spárou. Další komunikace klesá do nevelkého sousedního reliktu na obdélném půdorysu. Naproti vstupní šíji, procházející průrazem v jižní stěně, prostupuje severní stěnou široký otvor do tzv. Švédské spáry. Jeho funkci, stejně jako funkci širokého průchodu západní stěnou na okraj skály, neznáme. Relikt jako jediný z uvedených má stopy po uložení stropních trámů.

Studna byla vyhloubena ve velké, později často upravované nise východní stěny „dvora“. Relikty dřevěné konstrukce také dovolují datovat studnu do středověku. Při hloubení sklepů při patě severní stěny došlo k částečnému prosekání studny. Druhý objekt se zahlubuje do horního plató suku při jižní straně. Jedná se o zásobnici (Gabriel - Knop 1990), zapojenou později do mladšího využití lokality.

Druhý podtyp objektů reprezentuje především prostor na obdélném půdorysu s pilířem z hmoty skály, vynechaným při tesání ve středu interiéru. Neosvětlený prostor, narušený dnes mladší stavební aktivitou, mohla zpřístupnit komunikace od severu, kde evidujeme relikt dveřního otvoru a dalšího objektu, odstraněného dnes z větší části mladšími objekty, nebo, sloužil-li další objekt pouze jako rozšíření prvního, z jihu, kde evidujeme druhý větší objekt podtypu. Druhý interiér leží při jižní stěně suku, do které se mohl otevírat. Jeho půdorys a ostatní znaky odstranila jeho úprava na mladší objekt.

Právě tyto uvedené reliktu a objekty interpretuje odborná literatura jako pozůstatky hradu. Diletantské práce (An-

Obr. 6: Sloup, křížová chodba kláštera s nedokončenou nikou (foto R. Kursaj).

děl a kol. 1984, 423 - 424) rozšířily středověké doklady osídlení o vodní příkopy, opevněné ochozy a o řadu dalších nesmyslů. Porovnáme-li však naši lokalitu s ostatními hradky na pískovcových skalních sucích, definovaných jako skalní hrady (Gabriel - Smetana 1986), konstatujeme, že se nejedná o zcela shodné lokality. Zatímco řešení komunikace odpovídá běžnému řešení na typu skalního hradu, víceméně neuspořádanou koncentraci reliktů architektury na skalním okraji se od něho výrazně odlišuje. S podobným uspořádáním reliktů se naopak setkáváme na lokalitách, interpretovaných jako refugia (tzv. Starý Kokořín) nebo déle užívaná středověká sídliště (tzv. Kyjovský hrádek, sídliště v předpolí hradu Valečova). Oproti podobě skalních hradů z druhé poloviny 15. století (např. Valečov, Jestřebí) postrádáme na Sloupu, který podle písemných pramenů sloužil stále ještě jako hrad, jakékoliv reliktu zděné architektury. Jediné hypotetické zdivo horního plató náleží spíše zdivu na sucho kladenému nebo zdivu na jíl.

Uvedené skutečnosti zpochybňují využití skalního suku při stavbě středověkého panského sídla. Funkci středověkých reliktů neznáme; z řady možností se nám jeví nejpravděpodobnější hypotéza, že zde ve středověku vzniklo spíše refugium pro obyvatele vesnice Sloup. Refugium snad mohla v případě většího nebezpečí využívat i šlechta, která nepochybně někde ve Sloupu sídlila. O tom, kde sídlo leželo, nás písemné prameny neinformují a bohužel nám to nedovolují dovodit ani prameny hmotné. Vzhledem k tomu nelze upřednostnit ani jeden z obecných trendů vývoje panských sídel při přerodu z hradu na zámek. Literatura dosud uvažovala pouze o prvním z nich, předpokládajícím přeložení panského sídla při změně jeho funkce. S ohle-

Obr. 7: Sloup, Boží hrob křížové cesty, upravený ve třetí etapě osídlení na grottu (foto R. Kursaj).

dem na to, že naše interpretace hmotných pramenů zpochybnula lokalizaci hradu na skalním suku, nabízí se druhý trend vývoje, kontinuální usídlení šlechty na jediném místě. Ve Sloupu by sídlem šlechty tedy byl asi nevelký středověký hrad na poloostrově, severně od skalního suku. Ten pak přestavbami a rozšiřováním přežil až do roku 1733, kdy jej nahradil nový zámek. Jednoznačně doložit tuto hypotézu písemnými, tak i hmotnými prameny, však dnes nemůžeme. Zůstává otázkou, zda to, po všech bezohledných zásazích v okolním terénu, umožní budoucnost.

Druhý horizont osídlení

Raně barokní osídlení využilo středověký komunikační systém, který přizpůsobilo předpokládanému provozu. Dřevěné středověké schodiště na horní plató baroko odstranilo a nahradilo jej dvěma schodišti zasekanými do nižší úrovně východo-západní spáry. Východní schodiště dosahuje ve 4. výškové úrovni vstupu do objektů, jejichž vznik řadíme ke druhému horizontu osídlení, západní tyto objekty míjí a ústí v 6. výškové úrovni. Ta je propojena s úrovní pátou a obě jsou v této etapě do úrovně čtvrté komunikačně odděleny.

V 5. výškové úrovni obíhá jižní hranu skalního suku vysekaný ochoz s poprsnicí. Vybíhá z odlámané plochy na východní straně horního plató k jihu, vzápětí se však stáčí a pokračuje k západní straně, kde se po snížení o 1,5 m uzavírá. Zásadní význam pro interpretaci funkce ochozu v druhém horizontu osídlení mají niky v jeho severní stěně.

Obdélné niky, uzavřené plným obloukem, jsou naznačeny jen hrubým přisekáním, které působí dojmem neu-

končeného díla. Tradice připisuje niky křížové cesty. Předložená hypotéza by předpokládala 14 zastavení, jak se, ovšem s četnými výjimkami, ustálilo pod vlivem františkánů na přelomu 17. a 18. století. Připravovaný počet nik však nemůžeme na Sloupu jednoznačně stanovit. Předpokládáme-li začátek křížové cesty na západní straně, lze přijmout tématické seskupení nik v typu, u kterého se k části pašijového cyklu, končícího Božím hrobem, připojuje ještě Zmrtvýchvstání. Tato změna má ideový podtext, neboť vyvrcholením pobožnosti není smrt Kristova, ale jeho vzkříšení, což jí dává nový, evangelijní rozměr. Podobně jako na Sloupu, se s tímto typem setkáme také např. na Bezdězu. Obecně nabývají tato dvě poslední zastavení zvláštní formy. S odlišnostmi se však setkáváme i u dalších tří nik.

Nika V. zastavení se již od roku 1696, jak dosvědčuje signování pravé špalety, otevírá do staršího objektu džbánovitě zásobnice. Otázkou zůstává, jak jeho zpřístupnění souvisí s křížovou cestou. Za její jedinou stopu uvnitř objektu považujeme nepatrné vyznačení záklenku přemístěné niky, které svým vysekáním ruší starší reliéfy na válcové stěně proti vstupu.

V pořadí XI. niku odlišují naddimenzované rozměry, samostatná dominantní poloha v jihovýchodním nároží skalní stěny a zdvojené vyznačení zaklenutí. Na základě této charakteristiky předpokládáme záměr umístit do niky nejvýraznější zastavení via Dolores: *Dokonáno jest*. To je však nejpozdější od 18. století číslováno jako zastavení XII.

Následující XII. nika posloužila pro vstup s rovným nadpražím do nepravidelného objektu. Jeho nedokončenou stavbu však připisujeme až čtvrtému sídelnímu horizontu.

Poslední nika, v našem případě XIII., Boží hrob, a připojená nika Zmrtvýchvstání, byly na Sloupu zcela nepochybně připravovány v interiérech dvou ze tří objektů, vysekaných do západní stěny plató, sníženého v roce 1695. Oba se otvírají do prostoru před lucernu kostela a jsou upraveny jako přírodní jeskyně. V jižním z nich, kde předpokládáme Boží hrob, jsou patrné reliéfy odsekané skulptury Trojice Boží, obklopené snad evangelisty. Hrobová jáma se zahlubuje do svahu, stoupajícího k západu, takže plastika Krista, hledícího k východu, byla dobře viditelná návštěvníkům. Zcela odlišnou orientaci má hrobová jáma v sousedním zastavení. Rakev zde byla orientována uhlopříčně k pohledu diváka, v mírném sklonu k jihovýchodu. V ose pohledu, za středem rakve, je na zadní stěně v reliéfu naznačené slunce, jehož paprsky se rozlévají po stěnách i stropě objektu. Zde předpokládáme umístění plastiky Kristus Vítězný. K tomuto centrálnímu bodu se v lineární perspektivě sbíhá i ostatní výzdoba. Tě dominují dva páry pilířů s prstencovou bosáží, jejichž sokly nesly deskové obložení. Veškerá pozornost diváka je tak díky uplatnění perspektivy upřena na stěžejní motiv Zmrtvýchvstání.

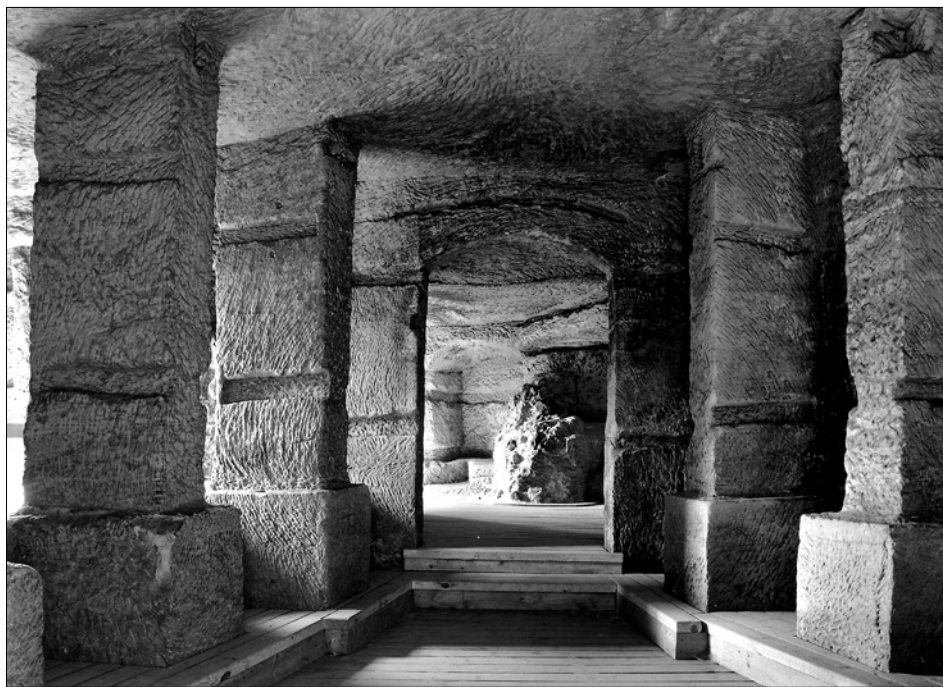
Vznik křížové cesty na Sloupu můžeme hypoteticky přiřadit ke dvěma časovým horizontům. První z nich vymezují roky 1650 a 1692, druhý se pohybuje na přelomu 17. a 18. století. Počet zastavení, který neodpovídá kodifikovanému počtu zastavení křížové cesty, odkazuje spíše k prvnímu horizontu. Pro druhý horizont hovoří letopočet na pravé špaletě nově vysekaného vstupu do zásobnice. Ten však může náležet až druhotnému průrazu starší niky.

Objekty čtvrté výškové úrovně skalního suku lze rozdělit do pěti základních typů, které odrážejí jejich funkce. Prv-

ní z nich, situovaný ve skále podél východního schodiště, klasifikujeme na základě dochovaných znaků jako jednoduší orientovaný kostel s presbytářem na půdorysu půleliptického oblouku s reliktem oltáře. Na presbytář navazuje průběžně loď, do které se ze západu otevírá tribuna, sklenutá vysekaným segmentem a převyšující podlahu loď svou podlahou o 100 cm. Loď osvětlují tři okenní otvory, z nichž levý na vnější straně signalizuje „WM 1693“. Plnou valenou klenbu loď prolamuje eliptický okulus, který překrývá zděná polygonální lucerna, přístupná pouze z 5. výškové úrovně. Hlavní vstup do kostela umožňuje pravoúhlý pískovcový portál, druhotně vložený do dveřního otvoru vedoucího do loď z jihu, ze sousední komunikace. Druhý vstup otevírá z východu presbytář a po několika stoupajících schodech ho spojuje s chodbou, do jejíž protilehlé stěny vysekaný objekt sloužil snad jako sakristie. Tribunu zpřístupňovala pouze chodba zalomená na západní schodiště.

Ke druhému typu objektů řadíme chodby. Pomineme-li kratší úseky těchto komunikačních objektů, představují čtyři nejdelsí významnou část stavebního záměru druhého horizontu osídlení. Dvě z chodeb procházejí skálou v rovnoběžných osách od východu k západu, zbylé dvě pak od severu k jihu, takže se s předchozí dvojicí kříží, a obíhají tak skalní hmotu kosočtvercové dispozice. Severní chodba prochází podél jižní strany kostela. Svým západním koncem přesahuje za hlavní vstup do loď, proti kterému ústí západní chodba, na východní straně se otevírá za ústím východní chodby do skalní stěny. Od severu, při východní straně kostela, sestupuje mezi přístupem na čtvrtou výškovou úroveň a severní chodbou schodiště. Ačkoliv je jeho osa rovnoběžná s osou východní chodby, ústí do příčné komunikace východněji. Podobně asi nechal projektant vysekat jižní chodbu s tím rozdílem, že ji na západní straně otevřel do dalšího objektu. Stejně se rovněž jeví položení chodeb východní a západní. Obě vybíhají z chodby severní a končí v chodbě jižní. Východní chodba ovšem téměř úhlopříčně prořezala středověký objekt a jeho vydělení řešila zdí. Shodná asi byla také technologie budování a zamýšlená podoba chodeb. Nad rovnými, jemně sekanými stěnami kameníci vysekali nebo měli vysekat, tvar stlačené klenby. Pouze ve spárách se uplatnilo sklenutí pískovcovými kvádry. Chodby zůstaly v různém stupni rozestavěnosti. Tak není dokončeno zastropení východní chodby, na obou stěnách západní chodby zůstaly niky s plnými oblouky pouze předznačeny. Niky naznačují projektovanou funkci objektů. Svým dispozičním řešením připomíná uvedený komunikační systém klášterní ambit. Taková interpretace nabízí i určení funkce třetímu typu, reprezentovanému pouze jediným objektem.

Třetí typ objektu stojí samostatně před severním výstupem z ambitu. Téměř v celé výšce hmoty byl vysekan ze

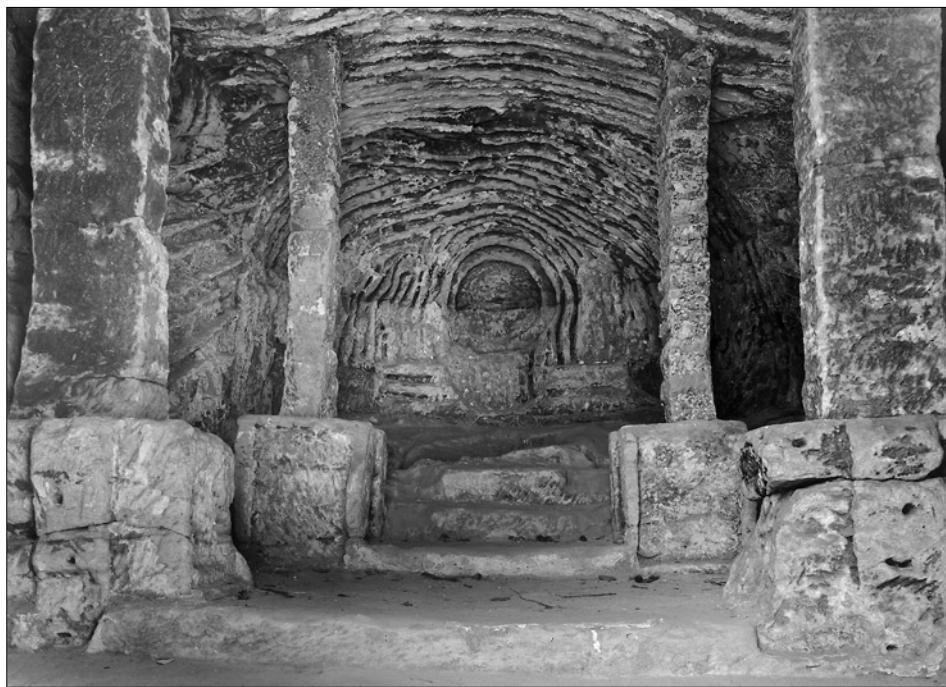
Obr. 8: Sloup, perspektivně koncipovaná dispozice refektáře se stopami po deštěni (foto R. Kursa).

skalního podloží. Stavební technologie, ač uplatňovaná v různých stavebních etapách, fázích i mikrofázích, vytvářela již na samém počátku obdélnou dispozici se svislými stěnami. Původní přemítnutí se dnes uplatňuje pouze na severní stěně v okolí okenního otvoru, kam písemné prameny lokalizují nástěnnou malbu (Sedláček 1923, 187). Šířka nejstarších okenních otvorů, které zakončovaly nepravidelné oblouky, naznačuje, že okna mohla být budována jako okna zjevná. Těto funkce by nasvědčovalo i přiložení krátkého dřevěného schodiště na parapet okna jižního průčelí. S ohledem na zjevná okna, světlík ve východním průčelí objektu a ostatní znaky, včetně situování objektu, jej interpretujeme jako Nazaretský domek.

Čtvrtý typ tvoří objekty, navazující na křížovou chodbu z jihu. Dle tohoto umístění, otočení do jižní expozice, nevelkých rozměrů, vzájemného propojení, barokního typu stojatých kamen, vybavení interiérů a technologií budování, klasifikujeme čtyři objekty jako obytné místnosti kláštera.

Poslední typ objektů leží západně od vyústění jižní chodby, kolem objektu vzniklého výrazným přisekáním jižní části jedné ze spár. Svisle vysekané stěny, dozděné pískovcovými kvádry, vymezují půdorysně nepravidelný objekt. V celé šíři jižní strany se rozevírá konchovitě vysekaná nika. Nepravidelná dispozice je i objekt ve východní stěně. Jeho funkci naznačuje ve skále vysekaný kouřovod, respektovaný v 6. výškové úrovni poprsní zdi. Kouřovod vybíhá z obdélného otvoru, který spojujeme s ústím pece. Tuto úvahu podporuje i vnitřní dispozice objektu, kde lze vysledovat prostor pro umístění tělesa pece a obslužné zápecí. K výstavbě pece však nikdy nedošlo. Na levé špaletě vstupního otvoru určuje dobu vzniku objektu letopočet 1699.

Protější západní stěnu otevírá vstup do hloubkové dvoudílného objektu. Dveřní otvory leží v hloubkové ose, lemované v předním dílu vysekanými pilíři. Ty se, stejně jako stěny, perspektivně sbíhají ke vstupu do zadního dílu. Ten vykazuje stopy zjevného nedokončení. Objekt zateplovalo dřevěné deštěni, jak svědčí drážky ve stěnách a pilířích. Již-

Obr. 9: Sloup, Vzkříšení křížové cesty, upravené ve třetím horizontu osídlení na grottu (foto R. Kursaj).

ní průčelí objektu s vysokými okny bylo omítané.

Stavební záměr předpokládal vybudovat v těchto místech reprezentační obytný prostor společný pro několik lidí. Při interpretaci jeho původní funkce se kromě hodnocení formálních znaků opíráme i o hodnocení objektů předchozích. Posledně jmenovaný objekt vykazuje znaky zimního refektáře, protilehlý objekt je zřejmě zařízením pro pečení hostí a pro střední objekt s dominantní nikou se nabízí zamýšlené funkční užití jako letního refektáře. Tomu nasvědčují i otevřené vnější horizontální komunikace, ochozy, přístupující k jeho jižní straně. Ochoz, směřující od středního objektu k východu, zpřístupňoval ve druhém sídelním horizontu obytné objekty, západní ochoz směřoval k prevetu, vsekanému do severo-jívní spáry. Této interpretaci odpovídá i obecné dispoziční a funkční schéma klášterů. Řádový uzus nařizoval umístění refektáře a navazujících provozních objektů jihozápadně od ambitu.

První barokní etapa vnesla v letech 1679 - 1699 do skalního suku zcela zásadní změny, které připravovaly lokalitu k nové funkci - funkci kláštera. Hledáme-li řád, který majitel panství oslovil s nabídkou své fundace, nabízí se hned z několika důvodů třetí řád sv. Františka, kapucíni.

Především to jsou vlastní reliktury kláštera. Významné je celkové řešení lokality, koncipované tak, aby došlo ke striktnímu oddělení klauzury od laické části (Vlček, Sommer, Foltýn 1998, 51). Kruchta kostela je z kostelní lodi nepřístupná, prostor lucerny slouží pouze k přihlížení bohoslužbě probíhající v kostelní lodi. Na kostel navazuje křížová chodba uvozující k jihu obrácené obytné prostory. Rovněž podoba kostela je svým sklenutím plnou valenou klenbou pro kapucíny typická. Stavební záměr, vyplývající z tradice řádu, je zřejmý, neboť její užití si v pískovcovém podloží nevyntila konstrukce. Kapucínům rovněž odpovídá záměrně pohledově uplatňované režné zdivo a důsledná absence vnitřní výzdoby. Se specifickou metrikou kapucínských klášterů se přibližně shoduje i metrika kostela a ambitu. Vnitřní délka kostela se obvykle pohybuje mezi 15,8 - 17,3 m (Vl-

ček, Sommer, Foltýn 1998, 52), na Sloupu 17,1 m. Strana křížové chodby kapucínských konventů se pohybuje kolem 11 m (Vlček, Sommer, Foltýn 1998, 54). S tím koresponduje 11,1 m na poněkud nepravidelné dispoziční sloupského ambitu.

Další nepřímé důkazy o budování kapucínského kláštera ve Sloupu přináší písemné prameny (*Pamětnice 1722*), které uvádějí jako prvního obyvatele skalního suku kolem roku 1690 bratra Konstantina, řečeného Stavitel. Dle těchto pramenů řídil přestavbu skalního suku Konstantin sám. To je v evidentní shodě s počáteční snahou řádu napodobovat život sv. Františka, dle které si řádoví bratři svá obydlí budovali sami, zprvu dokonce takřka bez přispění civilních zedníků. Druhým obyvate-

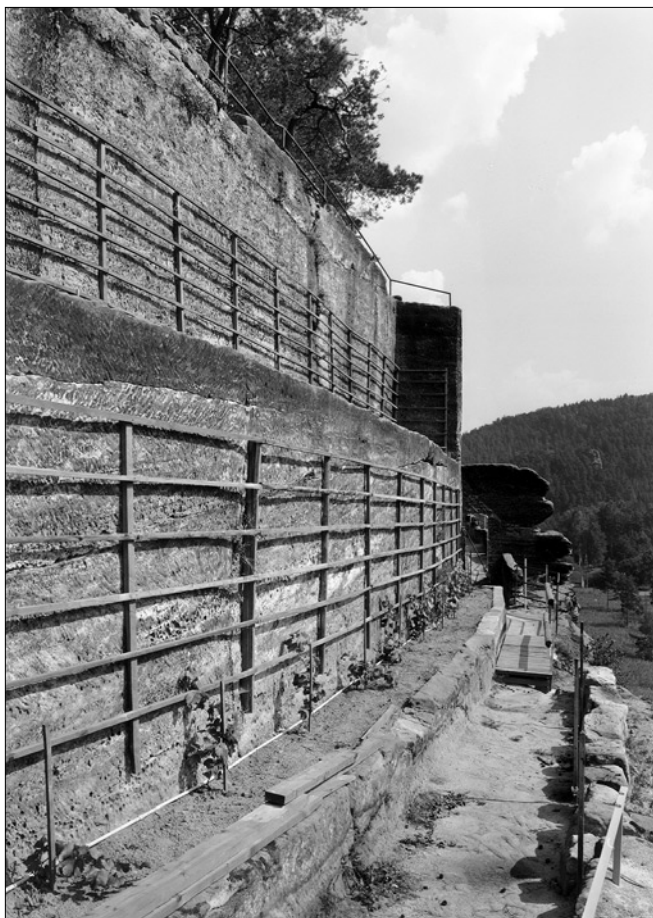
lem byl malíř Václav Rincolin, který zemřel v roce 1715 v kapucínském klášteře Ran sv. Františka v Zákupcích. Prameny uvádějí, že byl poustevníkem řádu sv. Františka, jehož třetím řádem jsou právě kapucíni. Hypotézu podporují i širší historické souvislosti. První konvent kapucínů východně od Labe vznikl v Litoměřicích roku 1683. V roce 1679 následoval klášter v Zákupcích, po něm v roce 1683 konvent u sv. Vavřince v Rumburku a v roce 1690 u Tří králů v Mnichově Hradišti. Ještě v roce 1761 uvažoval Josef Kinský, majitel panství Sloup, o založení konventu kapucínů v Novém Boru. Tuto koncentraci kapucínských konventů na severní hranici lze vysvětlit pouze posláním řádu, který se měl svou prostotou a chudobou co nejvíce přiblížit vrstvám odmítajícím bohatství a moc církve. Kromě starosti o chudé a nemocné, zajišťování duchovní správy, bylo hlavním posláním řádu kázání evangelia a konání věroučných misí. Domníváme se, že k zakládání kapucínských konventů v těsném sousedství lutheránského Saska docházelo tedy z převážně ideologických důvodů, na základě politické objednávky.

Jak dokazují zkoumané reliktury architektury, prováděný záměr stavebník nikdy nedokončil. Náhlé zastavení prací nedovolilo ani technické dokončení některých rozpracovaných stavebních akcí. Za důvod náhlého opuštění budovaného díla považujeme úmrtí zakladatele, Františka Hroznaty Kořovského v roce 1708 a pozdější změnu majitele panství.

Třetí horizont osídlení

Druhá barokní etapa osídlení sice nepřevzala stavební záměr etapy předchozí, přesto se však zdá, že s ním nebyla v příkrém ideovém rozporu. To umožnilo využít některé již vybudované objekty, jiné s novým funkčním využitím pozměnit a jen menší část zcela opustit.

Nevyhovoval dělený komunikační systém. Na jižní hraně skalního suku, v místech nově budovaných objektů, došlo proto k propojení 4. a 5. výškové úrovně. Ochoz u refektáře byl na západní straně prodloužen schodištěm, které

Obr. 10: Sloup, terasová zahrada italského typu, vysekaná na jižní straně skalního suku ve třetím horizontu osídlení (foto R. Kursá).

minulo převet a vystoupalo na horní ochoz. Druhá komunikace, která také spojila oba ochozy, obsluhovala především dva nově vysekané objekty shodného výrazu, umístěné ve dvou výškových horizontech a vzájemně propojené bočním schodištěm. Funkci objektů určují ve skalním podloží vysekané truhlíky, zaplněné hlínou, přiložené k přisekané jižní stěně skalního masivu. Pečlivě sekaná stěna nese stopy po zavěšení dřevěné treláže, určené k zachycení popínavé vegetace. Na treláž navazovaly pergoly na schodištích. Vybudované objekty interpretujeme jako zahradní terasy. Spodní terasu uzavírá pečlivě vysekaná skalní stěna se signaturou W:M,²⁾ svou korunou zachovávající přírodní skalní profil, prolomená pouze segmentově sklenutým vstupním otvorem. Navazující úzký ochoz vybíhá k východu a stoupá strmým schodištěm k refektáři.

Z horního ochozu ústí do zahradních teras odtokové kanálky, proražené v úrovni podlahy poprsnicí. Přibližně ve středu ochozu nad terasami zabíhá do jižní hrany plató mělce zahloubený objekt, jehož tři hrubě přisekané stěny lemuje žlábek, ústící přes hranu na ochoz. Tři stupně vysekané v ose severní stěny vystupují ke kruhovému zemnímu objektu na horním plató, který mohl být dešťovým rybníkem, jak naznačuje ostatně i ikonografie (Vogt 1712). Zdá se, že oba objekty byly součástí závlahového systému. Voda, zadržaná v dešťovém rybníku, stékala přes tři stupně vodní kaskády obvodovými žlábkami na ochoz a odtud kanálky zavlažovala truhlíky na terasách.

²⁾ Obdobně je WM 1724 signována cesta z Radvance do Svoru, 3 km severně od Sloupu.

Popisovanou soustavu objektů interpretujeme jako italskou zahradu s dvoustupňovou terasou, bočním schodištěm a závlahovým systémem. Terasové italské zahrady jsou v naší zámecké architektuře typické pro rané baroko, po roce 1709 ustupují zahradám francouzským (Vlček, P. 1994, 108 - 110).

Obdobná zahradní terasa upravila skalní pilíř zanechaný na jihovýchodní straně skalního suku. Navázala na snížené východní plató a o jižní stěnu pilíře opřela pařník. Na vrcholové plošině pilíře byl posléze zřízen glorieta, otevřená besídka s výhledem do kraje. Nový ochoz vysekaný na východní straně zkrátil pilíř i zahradní terasu a zlikvidoval starší objekt z prvního horizontu osídlení. V severním sousedství pilíře vznikl zděný zahradní domek, určený ke kratochvilným pobytům šlechty, který byl však v roce 1770 upraven k celoročnímu obývání pro poustevníka.

V duchu naznačeného stavebního záměru proběhly i úpravy posledních dvou zastavení křížové cesty. Skulptury byly odstraněny, rýhování stěn a stropu bylo vyplněno vápennou maltou, do které byly zatlačeny mušle, stěny i strop byly pačokovány a prostor pro diváka byl po snížení terénu vydělen novou dřevěnou přepážkou. Objekty tak získaly podobu umělých krápníkových jeskyní - grott. Dle pozdějších písemných pramenů byla do jižního objektu umístěna plastika sv. Antonína opata, do severního plastika sv. Rozálie. V obou případech se jedná o patrony poustevníků. Zdá se, že i osídlení skalního suku poustevníky bylo hned od počátku součástí nového záměru využití lokality.

O poustevnících vypovídají místní kroniky, které nás informují i o třech objektech, které využívali k bydlení (Pamětnice 1722; Kronika 1836; Kronika 1851; Kronika do roku 1863). Nejstarší z nich vznikl úpravou klášterních prostor na jihovýchodní straně skalního suku. Vložením černé kuchyně se soustavou topenišť s vnějším vytápěním, došlo k přeměně funkce skupiny sousedících prostorů na skalní byt. Ten byl zřízen zřejmě Václavem Rinkolinem, v roce 1710, jistě však obýván v letech 1719 - 1735 poustevníkem Jakubem Borovanským. Po něm žil ve skalním bytě poustevník Antonín Hölzel, a to až do roku 1770. Po té využití skalního bytu již neznáme.

Pro Antonína Hölzela nechal hrabě Josef Kinský v roce 1770 upravit k trvalému bydlení zahradní domek. Po jeho smrti zde v letech 1770 - 1785 žil i poslední sloupský poustevník, Antonín Müller ze Zákup.

Antonín Müller však nejdříve, mezi léty 1720 - 1735, obýval domek na severovýchodním okraji masivu, původně budovaný jako Nazaretský. Jižní stěna tohoto domku je signována datem příchodu dalšího poustevníka Samuela Görnera. Tento okrasný sadař a konstruktér optických přístrojů, zde žil od 27. dubna 1735 do roku 1742. Po jeho odchodu byl objekt opětovně využit jako theatrum mundi.

Vrcholné barokní úprava skalního suku dala vzniknout módní šlechtické ermitáži s rozsáhlou zahradou, odpočinkovým domem, glorieta, teatrem mundi, grottami a dalšími menšími objekty. Ačkoli nevylučujeme, že impulz k vybudování ermitáže dal již Norbert Oktavián Kinský (1642 - 1719), zásadní změny na lokalitě spojujeme až se stavebními aktivitami Josefa Maxmiliána Kinského (1705 - 1780). Těm přičítáme i stopy hlubinné těžby pískovcových kvádrů při severovýchodní patě skalního suku. Komorováním zde bylo vytěženo si 600m³ pískovce, což čítá kolem 9500 pís-

kovcových kvádrů. Těžbu dáváme do přímé souvislosti s existencí zrcadlářny v severním sousedství skalního suku a se stavbou zámeckého areálu ve 30. - 40. letech 18. století.

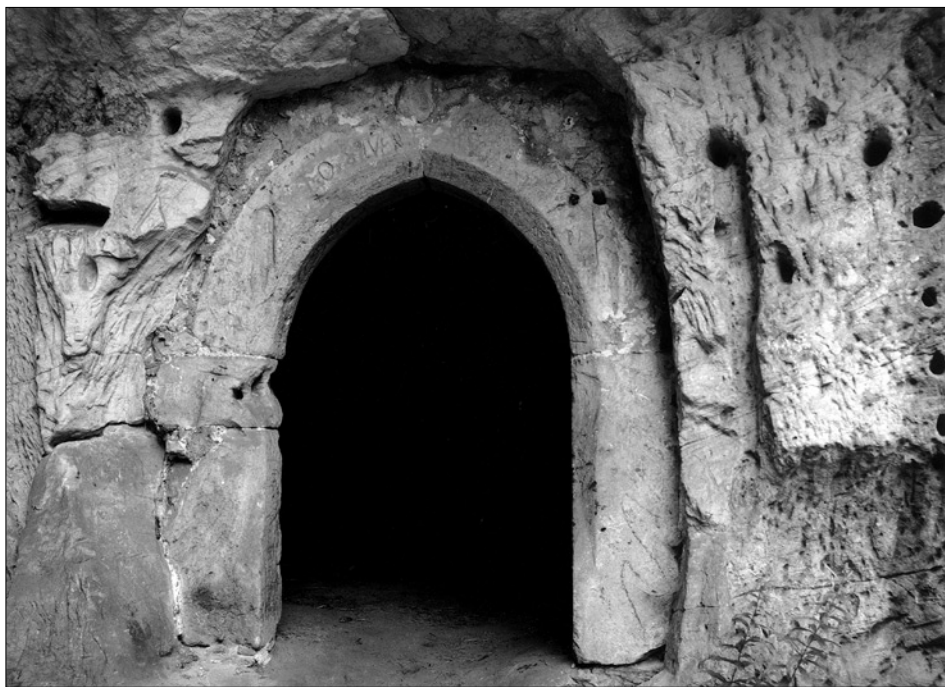
Čtvrtý horizont osídlení

V roce 1785 byla poustevna zrušena. Stalo se tak na základě dekretu Josefa II. z 12. ledna. Po opuštění poustevny byly stavební aktivity přeneseny k patě skalního suku, jejíž jižní a severní stranu obsadila utilitární vesnická architektura. Obytné stavby byly opřeny o skalní stěny, hospodářské stavby využívaly starší relikty těžby pískovce a zahlubovaly se do nitra masivu.

Modelovou situaci představuje vývoj usedlosti dochované na západní straně jižní stěny. Obytný, zděný a roubený přízemní dům, krytý pultovou střechou, se opírá o skalní stěnu, využívající i širokou severo-j jižní spáru. Objekt je doložen ve 30. letech minulého století a jeho rozrůstání během 19. století podél skalního suku směrem k východu zaznamenává ikonografie. Na východní část objektu navazovaly jednotlivé hospodářské prostory zahloubené ve skále: sušárna ovoce, dřevník, lednice, sklep na brambory. Primární funkce těchto prostorů zanikly spolu s východní částí objektu na přelomu 50. a 60. let našeho století.

Na dramatické změny osídlení na severní straně skalního suku poukazuje rozdílná nivelita reliktních staveb, která odráží především změny terénní situace spadového kuzele. Zánik architektury, která obsadila prostor „dvora“ před studnou, kde narušila starší středověkou situaci otevřením sousedních skalních stěn chlévem a maštali, a zcela přehradila nástup na lokalitu vložení chlebové pece na podestu barokního schodiště, předpokládáme již v první třetině 19. století. Její existence se mohla v roce 1794 stát důvodem k přeložení komunikačního systému ze severní strany suku na stranu jihovýchodní.

Cílem stavebního záměru Filipa Kinského bylo vybudování romantického výletního místa, jak to dokládá založení jedné z nejstarších návštěvních knih v roce 1806. Současně však hrabě navázal na tradici kláštera a poustevny. Tuto ideu dokládá rehabilitace některých prostor kláštera, např. budování nové Lorety v areálu křížových chodeb. Na druhé straně byly „na poustevně provedeny různé novoty a okrášlení“.³⁾ Mezi ně patří úprava bývalého refektáře, kde byly na motivy zvířecí bajky vytvořeny dva reliéfy. Sokl při západní stěně imitoval pomocí kusů nístějového skla a úlomků vyvěřelin kalváriovou skálu. Golgota stála v point-de-vue, využívající v průhledu sbíhavou lineární perspektivu objektu. Obdobně byly upraveny i grotty, kde našly své mís-

Obr. 11: Sloup, gotický portál, druhotně situovaný při turistických úpravách (foto R. Kursal).

to dřevěné figuriny poustevníků, doplněné moralizujícími texty. Romantické úpravy reflektující poustevnickou tradici, vrcholily za Karla Kinského, v roce 1827, renovací tzv. Poustevnického domku.⁴⁾ V tomtéž roce byly, v odpověď na vzrůstající turistický ruch, rozšířeny vstupy na jihovýchodní straně lokality. Stavební záměr snažící se postihnout, zachovat, umocnit a prezentovat genius loci místa, dal vzniknout turistické atrakci. Jeho dokončení zabránila náhlá smrt Karla Kinského v roce 1831.

Pátý horizont osídlení

Vývoj lokality, tak jak ji přinášely jednotlivé úpravy, začal být chápán jako ztráta její „původní“, a tudíž „nejcenější“ funkce. Snaha po nalezení této funkce a její prezentaci dala vzniknout ideji Sloupu jako památky. Historizující romantici, jejichž znalosti byly založeny převážně na studiu písemných pramenů, dokázali na jedné straně vykročit za poustevnickou tradici, na straně druhé však snadno podléhali dojmu, který v nich skalní suk vyvolával. Mezi lety 1825 - 1833 došlo tak poprvé k neodůvodněnému spojení lokality s hradem. U zrodu tohoto mýtu stál zřejmě W. Ch. Rubesch (1831, 15), ale přijal ho také A. Sedláček (1923) a po něm celá plejáda badatelů (posledně *Gabriel - Panáček v tisku*). Pod prismatem tohoto pohledu docházelo i k úpravám pro prezentaci lokality. Texty, snažící se na základě přijatých obecných schémat reprodukovat funkci objektů (např. hradní zbrojnice), byly pro větší názornost psány často přímo na objekty. Docházelo však i k vážnějším zásahům do reliktní architektury. Takovým zásahem bylo vložení gotického portálu do staršího dveřního otvoru maštale ve „dvore“. Gotický portál je tak zřejmě jediným dochovaným prvkem skutečného hradu Sloup, ovšem přeneseným romantiky z destrukce nedaleko stojícího panského sídla, je- muž spojení s hradem Sloupem právem náleží.

3) K Filipovi Kinskému se vztahuje nedatovaná zpráva o snaze zřídit klášter: „Herr Graf ein Kloster eines noch in Böhmen unbekannten Ordens, auf einer seiner herrschaften zu errichten“ (ANM 1833, 110). O jeho dalších aktivitách viz. Kronika 1851.

4) Výše zmiňovaný zahradní domek, upravený v roce 1770 pro obývání poustevníky.

ZÁVĚR

Při zjednodušeném uvedení modelu vývoje osídlení skalního suku u Sloupu, musíme pominout jeho pravěké využití, které kromě druhotného uložení keramiky po sobě nezanechalo žádné stopy. Středověká keramika pak datuje počátky středověkého osídlení nejpozději do doby kolem roku 1300. Objekty a jejich relikty plnily podle našeho modelu funkci refugia obyvatel vesnice, případně vesnic v okolí opevněného sídla majitele panství. Po opuštění této funkce zde začal majitel panství, hrabě František Hroznata Kokořovský, budovat na sklonku 17. století klášter kapucínů. Nedokončený projekt ukončila smrt hraběte. Nový majitel, Norbert Oktavián Kinský, v započatém díle nepokračoval a za něho či za jeho syna Josefa Maxmiliána, tedy mezi roky 1710 - 1780, došlo k úpravě klášterních objektů a vysekání nových, s cílem přebudovat skalní suk na barokní ermitáž. Ani tato idea, vycházející z první etapy romantismu, výrazně naplňovaného ještě náboženskou exaltovaností, nedospěla k dovršení svého stavebního záměru. Následující přístup k lokalitě sice vycházel rovněž z romantismu, v duchu první poloviny 19. století se však snažil postihnout, zachovat, umocnit a prezentovat genius loci. Vznikala tak turistická atrakce, jejímuž dokončení zabránila smrt Karla Kinského v roce 1831. Poslední úpravy prezentovaly lokalitu jako památku, která ztratila svoji cenu potlačením „původní“, a tudíž „nejcenější“ funkce. Snaha o její opětovné nalezení vedla až k jejímu spojení s hradem, které pak, bez hlubší kritiky hmotných pramenů, přetrvává až do současnosti.

FELSENSIEDLUNG SLOUP

Gemeinde Sloup (Bürgstein), auf deren Kataster sich der zu behandelnde Felsen befindet, liegt im Bezirk Česká Lípa (Böhmisch Leipa), 7 km nordöstlich von der Bezirksstadt. Die Baugeschichtliche Analyse der Lokalität (Podroužek-Gabriel-Paulus, 1999) demonstrierte die Notwendigkeit die von dem Felsen in der Zeitspanne seiner Besiedlung erfüllten Funktionen umzuwerten. Der Beitrag legt verkürzte Version der genannten Analyse vor.

Bei der vereinfachten Vorführung des Entwicklungsmodells der Besiedlung des behandelten Felsens muss man auf die prähistorische Periode verzichten, die ausser der sekundären Keramikdeposition keine Spuren nachliess. Mittelalterliche Keramik datiert Anfänge der mittelalterlichen Besiedlung spätestens in die Jahre um 1300. Teilweise in Relikten festgestellte Objekte erfüllten im Sinne des vorliegenden Modells refugiale Funktion für Dorfbewohner, bzw. jene der Dörfer in der Umgebung eines befestigten Sitzes des Herrschaftsbesitzers. Nachdem man auf die genannte Funktion verzichtet hatte, begann hier der Herrschaftsbesitzer Franz Hroznata Graf von Kokořova gegen Ende des 17. Jh. einen Kapuzinerklosterbau. Sein Projekt wurde durch seinen Tod unterbrochen; neuer Besitzer Norbert Octavianus Kinsky führte unterbrochene Arbeiten nicht fort. Unter ihm oder seinem Sohn Josef Maximilian, also zwischen den Jahren 1710 - 1780 liess man mit der Idee den Felsen in eine Barockeremitage zu verwandeln die Klosterobjekte umgestalten und weitere Räume ausmeisseln. Aber auch diese aus der ersten Etappe des mit religiöser Exaltierung noch erheblich erfüllten Romantismus stammende Idee fand nicht Verwirklichung ihres Bauvorhabens.

Das spätere Verhältnis zur Lokalität kam auch vom Standpunkt des Romantismus heraus, im Geist der Ideen der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts bemühte es sich aber den Genius loci zu ergreifen, erhalten, stärken und präsentieren. So hatte eine touristische Attraktion entstehen sollen, deren Vollendung aber infolge des Todes von Karl Kinsky 1831 nicht erreicht wurde.

Literatura

- Anděl, R. a kol. 1984: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, severní Čechy, Praha.
 ANM 1833: Archiv Národního muzea, Sbirka rukopisů 1833.
 Gabriel, F. - Knop, K. 1990: K interpretaci džbánovitých objektů na pís-kovci, AH 15, s. 261 - 274.
 Gabriel, F. - Ebel, M. 1993: SHP hrad Frýdštejn, strojopis PÚ v Ústí nad Labem.
 Gabriel, F. - Panáček, J. v tisku: Hradě okresu Česká Lípa.
 Gabriel, F. - Smetana, J. 1986: Skalní hradě a jejich vztah k české hrad-ní architektuře, Archaeologia historica 11, s. 143 - 152.
 Kol. autorů 1998: Sloup, Sloup v Čechách.
 Kronika 1836: Obecní kronika obce Sloup (SOKA Č. Lípa, AO Sloup, kt. 5, inv.č. 11).
 Kronika 1851: Kronika obce od E. Gerthnera (SOKA Č. Lípa, AO Sloup, kt. 6, inv.č. 73).
 Kronika do roku 1863: Kronika obce Sloupu a okolí (SOKA Č. Lípa, AO Sloup, kt. 1, inv. č. 12).
 Mikovec, F. B. 1865: Starožitnosti a památky Země české, Praha.
 Muk, J. 1989: SHP Sloup zámek, strojopis SÚRPMO Praha.
 Pamětnice 1722: Pamětnice 1722 - 1833 (SOKA Č. Lípa, FÚ Sloup, kt. 2).
 Podroužek, K. - Gabriel, F. - Paulus, F. 1999: SHP Sloup - Einsiedlerste-in, strojopis PÚ v Ústí nad Labem.
 Rubesch, W. Ch. 1831: Historisch-malerische Beschreibung des Ensied-lersteines auf der Herrschaft Birkstein, in Leitmeritzer Kreis in Böh-men, Leitmeritz.
 Sedláček, A. 1923: Hradě, zámky a tvrze království Českého, díl XIV., Li-toměřicko a Zatecko, Praha.
 Vogt, M. 1712: Das jetzte lebende Königreich Böhmen, Frankfurt a Leip-zig.
 Vlček, P. 1994: Encyklopedie českých zámků, Praha.
 Vlček, P. - Sommer, P. - Foltýn, D. 1998: Encyklopedie českých klášterů, Praha.
 Waldhauser, J. 1971: Archeologický výzkum v severních Čechách II, Liberec.

Letzte Änderungen stellten die Lokalität in Gestalt eines Denkmals vor, das durch Unterdrücken der „ursprünglichen“ und daher „wert-vollsten“ Funktion seinen Wert eingebüsst hat. Die Bemühung um Wie-derauffinden dieser Funktion führte bis zum Verknüpfen der Lokalität mit einer Burg, das dann ohne tiefgreifende Quellenkritik bis zur Ge-genwart überlebt.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Luftbild des Felsens bei Sloup. Aufnahme von R. Kursa.
 Abb. 2: Sloup. Plan des vierten Höhenniveaus des Felsens. Nach der Ver-messung von SÚRPMO (Institut für Rekonstruktion der Denkmalstädte und -objekte).
 Abb. 3: Sloup. Plan des fünften Höhenniveaus des Felsens. Nach der Ver-messung von SÚRPMO.
 Abb. 4: Sloup. Relikt eines mittelalterlichen Objekts an der Westseite des obe-ren Felsenplateaus. Aufnahme von R. Kursa.
 Abb. 5: Sloup. Barockkirche, Inneres vom Schiff und Presbyterium. Auf-na-hme von R. Kursa.
 Abb. 6: Sloup. Kreuzgang des Klosters mit einer halbfertigen Nische. Auf-nahme von R. Kursa.
 Abb. 7: Sloup. Gottesgrab vom Kreuzweg; in der dritten Besiedlungsetap-pe zur Grotta umgestaltet. Aufnahme von R. Kursa.
 Abb. 8: Sloup. Perspektivisch konzipierte Anlage des Refektoriums mit Täfe-lungsspuren. Aufnahme von R. Kursa.
 Abb. 9: Sloup. Auferstehung vom Kreuzweg; im dritten Besiedlungshorizont zur Grotta umgestaltet. Aufnahme von R. Kursa.
 Abb. 10: Sloup. Terrassengarten italienischen Typs, der im dritten Besied-lungshorizont an der Felsensüdseite ausgemeisselt wurde. Aufnahme von R. Kursa.
 Abb. 11: Sloup. Ein während der Touristenumgestaltungen sekundär situ-iertes gotisches Portal. Aufnahme von R. Kursa.

(Übersetzung J. Noll)